
KÖNYVEK

Elena CRAȘOVAN. *Arhitecturi și arhive: Structuri mitice și teme postmoderne în realismul magic* [Architektúrák és archívumok: Mitikus struktúrák és posztmodern témák a mágikus realizmusban]. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019. 296.

A mágikus realizmust korokon és kultúrákon átívelő elbeszélésmódként értelmezi első tanulmánykötetében Elena Crașovan, a Temesvári Nyugati Egyetem összehasonlító irodalomtudomány tanszékének oktatója. Amint a bevezetőből is kiderül, doktori disszertációjának kötötté strukturált formáját tarthatja kezében az olvasó, mely a korábbi kutatások rövidített, szűkebb fókusszal dolgozó változata.

A korábban írt disszertációhoz képest a fókusz szűkítése a mágikus realizmus román irodalmi vonatkozásait bemutató fejezetek elhagyását is jelenti, amelyeknek azonban lett volna létjogosultsága egy, a komparatistika módszereivel dolgozó kötetben. Már csak azért is lett volna izgalmas beemelni a romániai mágikus realizmust a diskurzusba, mert a szerző bizonyos részekben egyébként is vizsgálja az elbeszélésmód globális és regionális változatait egyaránt.

A monográfia a mágikus realizmus körülhatárolására, egyben újragondolására tesz kísérletet, elméleti felvetéseit pedig az elbeszélésmódot márkánsan képviselő négy regény újraértelmezésével szemlélteti. A kiválasztott kötetek (Gabriel García Márquez: *Száz év magány*; Patrick Chamoiseau: *Texaco*; Salman Rushdie: *Az éjfél gyermekei*, valamint *Sátáni versek*) olyan korpuszt kívánnak alkotni, melyek a mágikus realizmus egyes válfajait reprezentatív módon képesek megvilágítani. A román nyelvű szakirodalom megkerülhetetlen referenciapontja Rodica Grigore 2015-ben megjelent kötete, melyben a 20. századi latin-amerikai mágikus realista regény gyökereit és alakulástörténetét kutatja (Rodica GRIGORE, *Realismul magic în proza latino-americană a secolului XX: (Re)configurări formale și de conținut* [Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2015.]). Elena Crașovan termé-

keny megközelítésmóddal és szakmai precizitással nyúl úgy a román nyelvű, mint az elmúlt bő húsz évben megjelent nemzetközi szakirodalomhoz, melyek alapján szintézist alkot, rámutatva az idő- és térbeli meghatározottságokkal rendelkező változatokra. Így nemcsak a latin-amerikai szövegeket, hanem a posztkolonialista olvasatok, valamint az imagológiai kutatások szempontjából fontos Salman Rushdie, illetve Patrick Chamoiseau szépirodalmi munkásságát is bevonja elemzésébe.

A román nyelvű, illetve a magyar nyelvű szakirodalomban is hiátusokat észlelhetünk a mágikus realizmus szakirodalmi feldolgozása kapcsán, miközben sorra jelennek meg a mágikus realista, vagy akként tárgyalt szépirodalmi alkotások. Míg a magyar irodalomban leginkább az áltörténelmi regények kapcsán merül fel a mágikus realizmus gyanúja, addig a román irodalomban Ștefan Bănuțescu prózája már a '70-es években, Mircea Cărtărescu prózája a '90-es években mutat mágikus realista jegyeket. Az ezredfordulón több olyan regény is megjelenik, amely a kritikai konszenzus szerint mágikus realista elbeszélésmóddal operál, és Filip Florian első két regénye kétségtávolan ezek közé tartozik. (Vö. FANCSALI Róbert, „Mágikus realizmus a kortárs román irodalomban”, *Szépirodalmi Figyelő*, 3. sz. [2021] [megjelenés előtt]; illetve FANCSALI Róbert, „Filip Florian mágikus realizmusa”, in *Kulturális transzferek: Történelmi és irodalmi diskurzusok a magyar és a román irodalmi térben*, szerk. MISKOLCZY Ambrus, NAGY Levente és VINCZE Ferenc, 248–268 [Budapest: Napkút kiadó, 2019.]) Már annak meghatározása is problematikus, hogy irányzatként, elbeszélésmódként vagy műfajként specifikálható-e leginkább a mágikus realizmus, illetve ennek fényében, melyek azok a szövegek, amelyek méltán sorolhatók e kategóriába. Elena Crașovan elgondolása leginkább Bényei Tamás meghatározásához áll közel, aki írásmódként érti a mágikus realizmust.

A kötet első felében a fogalom alakulástörténeti és elméleti megközelítésére vállalkozik a szerző, melyben kiemeli a strukturális, tematikus és stilisztikai paradoxonokat. Természetesen Franz

Roh esszójét jelöli meg egyfajta kiindulópontként, melyben Roh az európai posztexpresszionista képzőművészetet nevezi mágikus realistának, amely mozzanatban éppen a realizmushoz való visszafordulást üdvözli (17). A 20. század közepén a latin-amerikai irodalomba integrálódik a fogalom Miguel Angel Asturias és Alejo Carpentier nyomán, akik viszont az európai szürrealizmussal szemben határozzák meg a mágikus realizmust, kiemelve, hogy a latin-amerikai világlátás (tehát az észlelt realitás) szerves része a csoda és a misztérium, ami esszenciális különbség a nyugati világlátás racionalitásával szemben (19). Majd a műfaj a latin-amerikai „boom”-időszakában tetőzik: Gabriel García Márquez jelenti az egyik sarokkővet a fogalom történetének, hiszen az ő regényei a posztmodern írásmóddal is szoros kapcsolatot mutatnak. Craşovan azt is állítja, hogy amennyiben eszmetörténetileg próbáljuk elhelyezni a fogalmat, akkor sokkal tágabb spektrum nyílik meg, hiszen a mágikus realizmus kapcsolatba hozható a barokk írásművészetrel (például az elbeszélés burjánzó jellege miatt), a reprezentált világlátás által viszont a mítoszok valóságábrázolásához kapcsolható (33–40).

Elena Craşovan széles szakirodalomra támaszkova, új összefüggéseket teremtve rávilágít a tudományban kényszeresen jelentkező definiálás vágyának csalóka voltára, hiszen kaleidoszkópszerűen változik a fogalom körüli összefüggérendszer és a jelentések, attól függően, hogy ennek milyen szempontú történetét szeretnénk feltárni. Épp az általa választott, több szempontból (ennél fogva több szálon) megírt fogalomtörténeti megközelítés jelentheti a leginkább érvényes módszert. Végül a szövegek narratív struktúrája és a valóságábrázolás problematikája felől értelmezi a mágikus realizmust. Meglátása szerint „esztétikája két ellentétes észlelési típust, kétféle eseményt tartalmaz: az empirikusan ellenőrizhetetleneket – ide tartoznak azok az események, amelyeket a mágiával, fantáziával asszociálunk –, illetve az ellenőrizhető, hétköznapi dolgokat, amelyek a realizmus körébe sorolhatók. Az empirikus bizonyítékok a realista technikák szerint hatnak: tehát az érzékszervi adatok megerősítik az olvasót abban a bizonyosságában, hogy a valóság ábrázolása pontos, emellett tekintélyt adnak az elbeszélésnek, egyúttal pedig az olvasó is teljes körű felhatalmazást kap arra, hogy megvizsgálja a külvilágot. De az empi-

rikus adatokra való támaszkodás és az ellenőrizhetetlen vagy valószínűtlen részletek és jelenségek kombinációja megbénítja az elbeszélések alapjáról alkotott meggyőződésünket. Innen ered a regények csodálatos és egyben paradox jellege” (53). A mágikus realista ábrázolásmód ellentmondásos jellegét a modernizmus, valamint a posztmodern reprezentációs válságára adott válaszként értelmezi a szerző, amely összeférhetetlennek tűnő módon megtartja a realista ábrázolásmód bizonyos elemeit (ilyen alkotórészek például a semleges hangvétel, a részletes leírások, a referencializálható – vagy annak álcázott – elemek). Emellett pedig a realitás részeit mutatja be a csodás eseményeket, az áltörténelmi narratívákat, de a valóság költői vagy allegorikus olvasatait is (62).

Az értekezés egyik legfőbb kérdése az, hogy hogyan futott be ekkora karriert a mágikus realista regény, miért hódította meg a világot, és miért jelent ma is egy folyton megújulni képes, meghatározó irányzatot a világ irodalmaiban. A szerző következtetése pedig az, hogy annak köszönhető az olvasókra gyakorolt nagy hatás, hogy a mágikus realista regények elbeszélésmódja egyszerre gyökerezik a mitikus és a történelmi diskurzusban is. „Ráadásul az elbeszélők kettős attitűddel viszonyulnak mindezen forrásokhoz: a történelmi múlt megkérdőjelezése és újraalkotása mellett, a mítoszokat is újraírják, mindezt úgy, hogy egyidejűleg tiszteletet adó módon, valamint parodisztikusan is viszonyulnak azokhoz.” (279)

A gondolatmenet alátámasztva mutatja be a szerző, hogy a vizsgált korpusz elemeit hogyan strukturálja az emberiség két legnagyobb mítosza: a teremtés és az apokalipszis. Ezt nemcsak tematikusan, hanem a történetépítkezés felől, illetve metanarratív módon is szemlélteti. Konceptiója szerint a mágikus realista szövegek saját, maradványokból megképzett világukat tükrözik, gondolhatunk például a szövegek tárgyi környezetére: Macondo, London, Bombay, Texaco szövegbeli reprezentációjára, a szereplők testi maradványaira, de „irodalmi maradványokra” is, a szövegekben nyomon követhető intertextusokra, vendégszövegekre, újraalkotott mítoszokra és történetekre egyaránt. Ezzel magyarázza a szövegek fragmentáltságra hajló elbeszélésmódját: „Ezért a töredékes kompozíció, a láthatóan repedezett egész, vagy az olyan metaforák jelenléte, mint a »rothadás« vagy a »repedés«, amelyek egy

látszólag klasszikus történet alagsorában »bújnak meg«, ezért a felnőtt mese és a rémálom megket-
tözött, ellentmondásos, inkongruens jelentései, a
tündérien elbeszélte atrocitásokkal.” (61) A szöve-
gek megformálása tehát nem kizárólag stílári-
s vagy narratológiai tényező, hanem sokkal inkább a
világ megértésének és feldolgozásának sajátos for-
májáról tanúskodik. Ezért részint a hagyományos
mítoszok, részint pedig a posztmodern ember kér-
désfeltevésének archívumaiként tételveződnek a
szövegek, „melyek az ókori és a (poszt)modern mít-
oszokat egyaránt felelevenítik, és közös nyelvvé
egyesítik őket. A mágikus realizmus a gyanú és a
hit között helyezkedik el, a két ellentétes álláspont-
ot szintetizálva [...]” (99).

Ez a gondolatmenet kerül részletesebb kifej-
tésre a kötet harmadik nagy részében, melyben az
említett szövegekben levő test, emlékezet és auto-
referencialitás posztmodern témái képezik az
elemzés tárgyát. A szerző okfejtése szerint a regé-
nyekben a posztmodern elméleti kérdései narrati-
vizálódnak, így alkotva egy sajátos archívumot,
amely elraktározza, de át is rendezi a korábban
tárgyalt mítoszokat. Hasonlóképpen a test repre-
zentációit is (a bőr felületét a papír felületéhez ha-
sonlítva) az archiválás egy platformjának tekinti,
amellyel kapcsolatban a test emlékezetének kérdé-
se is felmerül. A test – mint a történelmi esemé-
nyek archiválási felülete – a vizsgált regények nar-
ratívájának része. A *Száz év magány* esetében a
szövegben kísérteties a hasonlóság Melchides te-
kerceinek vagy a könyvek leírása és Buendía holt-
testének prezentálása között (202). A *Texaco* szöve-
gében a kanonikus történelem és a város perifériá-
ján élő emberek testébe írt történelem kettőssége
emelhető ki olyan pontként, amelyben ismét a test
mint archiválási felület problematikája érvényesül
(204). A *Sátáni versek* lapjain viszont a test meta-
morfózisát figyelhetjük meg a történelemhez
fűződő kölcsönhatásban, amely során elmosódnak
a határok a valóságos és képzeletbeli kategóriája
között (87). A történetek struktúrája és a szöveg-
építkezés módjai alapján a szerző arra a követ-
keztetésre jut, hogy „[a] mágikus realizmus kor-
szakairól beszélhetünk tehát: a dél-amerikai regé-
nyek posztmodern archivált mitikus
architektúrájától Salman Rushdie regényeinek
metatextuális dominanciájáig.” (280)

Elena Craşovan rendkívül szerteágazó és több
szempontot párhuzamosan érvényesítő kötettel

tett kísérletet a mágikus realizmust övező megkö-
zelítések egységesítésére, rámutatva arra, hogy a
mágikus realista elbeszélésmód hogyan részese és
formálója a posztkolonializmusról és a posztmo-
dernről szóló élő diskurzusoknak. Tekintete
mindvégig figyeli a szépirodalom és az irodalom-
tudomány elméleti kategóriáinak interferenciáit, a
kettő egymásra gyakorolt hatását, majd az elméleti
szövegek újrafelvezését. Az irodalmi szövegek
újraolvasását javasolva a kötet maga is a mágikus
realizmusról felgyült tudás egyik fontos archívu-
mává válik.

MAKKAI T. CSILLA

*

Philippe LEJEUNE. *Aux origines du journal per-
sonnel: France, 1750–1815*. Paris: Honoré Cham-
pion, 2016. 648.

Philippe Lejeune 2016-ban megjelent művé-
ben a naplóval foglalkozik. Az „önéletírói paktum”
fogalmát megalkotó irodalomtörténész a műfajról
már több könyvet (például *La pratique du journal
personnel* [A naplórás gyakorlata]) és tanulmányt
(lásd: „Le journal comme »antifiction«”, *Poétique*,
no. 149 [2007]: 3–14 vagy magyarul a L’Harmat-
tan Kiadónál 2003-ban megjelent *Önéletírás, élet-
történet, napló* című tanulmánykötetben közölt
írásait [A naplóját újrajírta Anna Frank, *Hogyan vég-
ződnek a naplók?*]) írt. A mostani kötetben a szerzőt
leginkább az érdekli, mikor lesz a napló a bizalmas
adatok tárháza. Művében többször kijelenti, hogy
kutatása közel sem teljes, illetve hogy csak általá-
nos konklúziókat vonhatunk le, és ténylegesen
nem ismerjük a naplók eredetét. Szerinte a válto-
zatos szövegkorporusz és az újabb naplók még nem
teszik lehetővé, hogy általánosítsuk e műfajmó-
dát. Ennek ellenére az előszóban kritikával illeti Pierre
Pachet *Les Baromètres de l’âme: (Naissance du jour-
nal intime)* (Hatier, 1990) című könyvének a *meg-
bitt napló (journal intime)*-fogalmát, és javasolja,
hogy helyette beszéljünk személyes naplókról
(*journal personnel*). Választását azzal indokolja,
hogy inkább az egyéni írások érdeklik a kollektív
naplók (krónikák, számadási könyv, hajónapló)
szemben. Szerinte az intimitás, a meghittség csak
másodlagos tulajdonsága a naplónak, sokkal meg-
határozóbb az időhöz való viszonyulása. Inkább